

КУШНАРЬОВА
Вікторія Олександрівна,
аспірантка ДНСГБ НААНУ
(м. Київ)

НАУКОВО-ОСВІТНЯ ТА ДОСЛІДНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА Г.М. ВИСОЦЬКОГО У КРИМУ (1919-1923)

У статті висвітлено педагогічну та науково-дослідну діяльність видатного вченого-природознавця Г.М. Висоцького під час його проживання у Криму.

В статье освещена педагогическая и научно-исследовательская деятельность известного ученого Г.Н. Высоцкого во время его проживания в Крыму.

The article is devoted to the pedagogical and scientific activity of the outstanding scientist G.M. Vysotskyj during his living in Crimea.

Для дослідників історії вітчизняної аграрної науки і освіти особливий інтерес становить період кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.ст, характерними рисами якого є не тільки надбання цінного досвіду, а й визнання досягнень наших учених на світовому рівні.

Саме в цей час жив і працював відомий вітчизняний вчений-природознавець, один із організаторів агролісомеліоративної дослідної справи не тільки на теренах України, а й далеко за її межами, педагог та популяризатор аграрної науки академік Георгій Миколайович Висоцький (1865–1940). Не можна сказати, що його наукові здобутки не були належним чином оцінені й забуті. Окремих аспектів життєвого й творчого шляху вченого торкалися у своїх працях П.Г. Вакулюк [1], Р.І. Киричок [2], Б.М. Нешатаєв [3], В.М. Рябко [4]. Проте недостатньо дослідженими залишаються викладацька діяльність Г.М. Висоцького у Таврійському університеті та науково-дослідна

робота у заповіднику «Асканія-Нова». Тому метою даної статті є висвітлення «кримського» періоду життя цієї видатної особистості.

Наприкінці XIX ст. рівень освіченості жителів Криму цілком відповідав столичному. В 1918 р. функціонувало близько 55 середніх навчальних закладів; щорічно число випускників складало до 1,5 тис. чол., переважна більшість яких бажала продовжувати навчання, а, оскільки жодного вищого навчального закладу в Криму не було, від'їжджала до Києва, Харкова, Москви, Санкт-Петербургу, де, як правило, і залишалася. До того ж існувала значна кількість наукових товариств і навчально-виховних установ (Нікітський ботсад, зоосад в Асканії-Нова, астрономічна обсерваторія у м. Сімеїз, Інститут фізичних методів лікування у Севастополі, грязьові лікувальні в Євпаторії та Саках, біостанції у Севастополі й Карадазі тощо), які потребували об'єднання в єдиний науковий центр і, що важливо, потребували кваліфікованих спеціалістів [5].

15 серпня 1916 р. С.С. Крим – громадський діяч, член Державної Ради – виступив із доповіддю «Об открытии в Крыму высшего учебного заведения», після якої Таврійське губернське земство постановило доручити Таврійській земській управі «возбудить ходатайство об открытии в Таврической губернии высшей школы естественных наук с отделением плодоводства, виноградарства, виноделия и специальных культур и отделением для врачей...» [6].

Але були й прихильники відкриття навчального закладу класичного типу, де студенти мали б можливість отримати, крім прикладних спеціальностей, гуманітарну освіту. Згодом саме ця ідея стала домінуючою. Але для її реалізації була потрібна підтримка професури із освітніх центрів країни, у тому числі й Києва. У світлі подій 1917 р. жодних сподівань на позитивне вирішення питання щодо заснування Таврійського університету не було, тому виникла ідея відкрити в Криму хоча б факультет Київського університету Св. Володимира.

10 травня 1918 р. в Ялтинській чоловічій гімназії відбулося урочисте відкриття Таврійського філіального відділення з двома факультетами – фізико-математичним і медичним. Заняття мали проводитися у приміщеннях колишніх

Лівадійських караульних казарм.

Але вже восени кримська влада зосередила увагу на створенні самостійного університету і 14 жовтня 1918 р. було оголошено про відкриття Таврійського університету в м. Сімферополь, який мав у своєму складі 5 факультетів – фізико-математичний, історико-філологічний, медичний, юридичний та агрономічний.

В 1918 р. Георгій Миколайович Висоцький як приват-доцент Київського університету прийняв пропозицію зайняти кафедру ґрунтознавства Таврійського університету. Але через громадянську війну переїхати до Криму він зміг лише у серпні 1919 року. Тут Г.М. Висоцький почав працювати над написанням власного курсу ґрунтознавства, який, на жаль, так і не був закінчений через завантаженість ученого іншою важливою невідкладною роботою.

У Сімферополі Г.М. Висоцький зустрів свого друга по докучаєвській експедиції Георгія Федоровича Морозова, який завідував кафедрою лісівництва на агрономічному факультеті. Але не довгою була їхня спільна праця. В 1921 р. внаслідок важкої хвороби Г.Ф. Морозов помер. Г.М. Висоцький важко переживав смерть друга. Академік П.С. Погребняк писав: «В лице Морозова он потерял друга, составлявшего для него, как он говорил «половину моего существа и притом лучшую». Сразу был утрачен интерес к Симферополю со всеми преимуществами окружающих этот город лесных и степных мест, столь увлекательных для степного лесоведа-натуралиста» [7]. Згідно Постанови Ради університету кафедра лісівництва була передана Г.М. Висоцькому як додаткове навантаження.

Пізніше агрономічний факультет університету відділили в окремий самостійний сільськогосподарський інститут, ректором якого був обраний І.В. Якушкін. Г.М. Висоцький продовжив працювати в інституті на кафедрі лісівництва, де крім лісівничих дисциплін викладав курс лукознавства (лучне та степового покривознавство).

У цей час Г.М. Висоцькому запропонували попрацювати у степовому

заповіднику «Чаплі» (Асканія-Нова). Він двічі побував у заповіднику і кожного разу там працював відомий вчений-ботанік Й.К. Пачоський. У лютому 1922 р. Сільськогосподарський науковий комітет України (СГНКУ) запропонував затвердити професора Г.М. Висоцького на посаді директора Науково-степової станції в Асканії. Беручи до уваги наближення весни і, як наслідок, необхідність якомога скорішого завершення організації цієї станції, що зробити без відповідного керівника було практично неможливо, Комітет звернувся до Наркомзему з проханням затвердити кандидатуру Г.М. Висоцького у прискореному порядку, аби той зміг вчасно прибути до Асканії [8]. Г.М. Висоцький був призначений директором Наукової степової станції при заповіднику «Асканія-Нова», про що йдеться у мандаті № 2571/205 від 14 квітня 1922 р., а всі установи, особи та керівництво заповідника мали допомагати вченому у виконанні доручених йому обов'язків [9].

Г.М. Висоцький прибув до заповідника 9 серпня для загального ознайомлення та укладання тимчасового договору, а 2 вересня відправився до Асканії зі своєю донькою-студенткою і учнем С.А. Дзевановським, де працював до 29 жовтня. Вчений зізнавався, що погоджувався лише на літні роботи, оскільки не міг залишити викладацьку діяльність. Він планував здійснити дослідження ґрунтів, вологи й рослинності парків. Але відсутність необхідних метеорологічних станцій та елементарних приладів унеможливила дослідження вологості ґрунтів. При проведенні глибоко-ґрунтових розкопок виникла проблема з робочими та замовленнями ящиків для монолітів, навіть не знайшлося потрібних лопат. При вивченні паркових насаджень виявилось, що немає жодних планів, окрім застарілого плану Ботанічного парку [10].

Отож, за таких обставин, ученому довелося займатися тими дослідженнями, проведення яких могли дозволити наявні умови заповідника. За допомогою сталеві землемірної смужки та саморобного екера Г.М. Висоцький, разом зі Станіславом Йосиповичем Пачоським (сином Й.К. Пачоського), здійснили зйомку зоопарку. На початку жовтня Г.М. Висоцький зайнявся глибоко-ґрунтовими дослідженнями.

Вдруге Г.М. Висоцький прибув до «Асканії-Нова» разом із С.А. Дзевановським у другій половині травня 1923 р., де пропрацював до кінця липня. Крім продовження минулорічних досліджень, а саме – вивчення вологості ґрунтів, глибоко-ґрунтових утворень з урахуванням рослинного покриву, рослинності парків, він розпочав досліджувати зміни глибини початку закипання ґрунту від кислоти у залежності від складу рослинного покриву.

В 1923 р. Кримський сільськогосподарський інститут був закритий, після чого Г.М. Висоцький залишився практично без роботи. Важкі випробування випали на долю вченого. У тяжких умовах голоду та матеріальної скрути, він викладав лише маленький курс ґрунтознавства для геологів у Кримському університеті. Разом з цим він проводив дослідження у Кримському державному заповіднику, де відкрив тисячолітній ялівець-*juniperus foetidissima*.

Навесні того ж року Георгій Миколайович отримав запрошення від Воронізького сільськогосподарського інституту. У листі до Г.М. Висоцького від 20 березня за № 885 вчений секретар СГНКУ О.А. Яната зізнавався, що ця звістка дуже засмутила друзів вченого та його колег з Наукового комітету, які були впевнені, що Георгій Миколайович своєю працею буде збагачувати наукове життя «степової Академії». Олександр Алоїзович писав, що вони розділяють розчарування вченого Кримом, але не розуміють невдоволення Асканією і Києвом, а також запевнив Г.М. Висоцького, що у разі його повернення до Києва, йому гарантована кафедра в інституті та посада завідувача Лісовою секцією у СГНКУ [11].

Відповідаючи на цей лист, Г.М. Висоцький повідомив Науковий комітет, що його вже обрано професором ґрунтознавства Воронізького с.-г. інституту і найближчим часом він має намір переїхати до Вороніжа. Але, насправді, найбільше Г.М. Висоцький хотів повернутися до Києва. Перешкодою цьому були матеріальні умови, що не влаштовували вченого, та важливість знання української мови, вивчення якої йому не піддавалося. Він висловив надію залишитися позаштатним членом СГНКУ [12].

Майже одночасно з листом Г.М. Висоцького у комітеті була отримана

звістка про його обрання на кафедру Київського с.-г. інституту, про що керівництво комітету сповістило вченого. Разом з цим Г.М. Висоцькому повідомили, що у СГНКУ останнім часом з'явилася можливість стабільно оплачувати його роботу у Лісовій та Метеорологічній секціях. Щодо мовного питання, то вченого запевнили, що цю проблему вирішити буде не складно за допомогою перекладачів, а читання лекцій чи доповідей дозволялося і на іншій мові. Таким чином, президія комітету знову звернулася до Г.М. Висоцького, аби той, враховуючи нові перспективи, змінив своє рішення і повернувся до роботи у Києві [13].

«Великую незаслуженную честь оказывает мне С.-Г. Н. Комитет своим настойчивым приглашением и это начинает колебать мое твердое решение переехать в Воронеж...», – такими словами розпочинається лист Г.М. Висоцького, адресований СГНКУ [14]. І це, незважаючи на те, що він уже отримав від Воронізького с.-г. інституту 4000 крб. на переїзд. Як виявилось, цієї суми було не достатньо для перевезення бібліотеки, колекцій та іншого майна, загальною вагою близько 50 пудів. Тому Г.М. Висоцькому довелося покласти ці кошти у кооперативний банк та їхати влітку на заробіток до Асканії. У цьому ж листі вчений звернувся з проханням до Наукового комітету якнайскоріше повідомити йому про:

- затвердження його на кафедру загального лісівництва Київського політехнікуму;
- умови праці у Науковому комітеті, а також умови її оплати;
- перспективи місцевої лісової дослідної справи;
- затвердження асистентами та співробітниками Полякової Ніни Федорівни – асистентки кафедри ботаніки Новочеркаського с.-г. інституту, з якою він працював у Асканії, та Георгієвського Сергія Дмитровича – асистента кафедр лісівництва та ґрунтознавства у Сімферополі;
- умови оплати та життєвої обстановки для себе та вищезгаданих працівників;
- переведення доньки-студентки Кримського сільськогосподарського

інституту до Київського політехнічного інституту;

– дозвіл друкувати роботи, що здані для перекладу їх на українську мову, російською мовою в Україні та за її межами;

– переведення необхідної суми для переїзду його сім'ї.

У листі від 23 липня 1923 р. за № 1942 президія повідомила Г.М. Висоцького, що оскільки Науковий комітет знаходився вже у значно кращих матеріальних умовах, то йому гарантувалася, крім ставки на посаді члена Комітету – Голови Лісової секції, що становила 3000 крб., ще й позакатегоріальна ставка у такому ж розмірі. Крім цього, Г.М. Висоцькому гарантувалася відповідна оплата у с.-г. інституті. Звісно, що й витрати на переїзд ученого до Києва брав на себе комітет. Таким чином, матеріальна сторона цієї справи була вирішена [15].

Повернутися до Києва Г.М. Висоцький планував у серпні 1923 року. Але у грудні вчений переїхав до Мінська. На жаль, нами не було знайдено жодних документів і матеріалів, які б пояснювали, чому він змінив своє рішення.

Отже, окрім власне викладацької діяльності у Таврійському університеті та Кримському сільськогосподарському інституті Г.М. Висоцький приділяв значну увагу вдосконаленню навчального процесу. Також він займався науково-практичною роботою, про що свідчать дослідження у Кримському заповіднику та Асканії-Нова.

Список використаної літератури

1. *Вакулук П. Г.* Нариси з історії лісів України / П. Г. Вакулук. – Фастів : Поліфаст, 2000. – 624 с.

2. *Киричок Р. І.* Висоцький Георгій Миколайович (1865–1940) // Педагоги-вчені Харківського державного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва : біогр. довід. / Р. І. Киричок. – Х. : Основа, 2001. – С. 26–27.

3. *Нешатаєв Б. М.* До 140-річчя від дня народження академіка Г.М. Висоцького / Б. М. Нешатаєв // Укр. географ. журн. – К., 2005. – № 5. – С. 67–68.

4. *Рябко В. М.* Григорий Николаевич Высоцкий (1865-1940) // Аскания-Нова в решении научных проблем / В. М. Рябко. – Херсон, 2007. – 2-е изд., доп.

– С. 56–57.

5. Самарина Ю. Таврический национальный университет [Электронный ресурс] / Ю. Самарина. – Режим доступа : www.perekor.info/tavricheskiy-university

6. Лавров В. В. Таврический университет в 1918–1921 годах / В. В. Лавров, А. В. Ишин ; ред. Н. В. Багров // История Таврического университета. – К. : Либідь, 2003. – С. 10–44.

7. Академик Георгий Николаевич Высоцкий [статья]. – Институт архівознавства Національної бібліотеки ім. В.І. Вернадського (ІА НБУВ), ф. 144, оп. 1, спр. 102, арк. 12.

8. До Народного Комисара Земельних справ. – Центральный державный архив вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 27, оп. 17 л, спр. 719, арк. 8.

9. Мандат. – ЦДАВО України, ф. 27, оп. 17 л, спр. 719, арк. 9.

10. Высоцкий Г. Н. Пробные глубокопочвенные раскопки в Аскании-Новой / Г. Н. Высоцкий // Изв. Гос. степного заповедника Аскания-Нова. – Херсон, 1923. – Вып. 2. – С. 145–164.

11. Лист вченого секретаря СГНКУ О.А. Янати до Г.М. Висоцького. – ЦДАВО України, ф. 27, оп. 17 л, спр. 719, арк. 11.

12. Науковому Комитету України. – ЦДАВО України, ф. 27, оп. 17 л, спр. 719, арк. 14.

13. Членові СГНКУ проф. Г. М. Висоцькому. – ЦДАВО України, ф. 27, оп. 17 л, спр. 719, арк. 16.

14. С.–Г. Наук. Ком–ту України. – ЦДАВО України, ф. 27, оп. 17 л, спр. 719, арк. 18, 18 зв.

15. [Лист до Г. М. Висоцького]. – ЦДАВО України, ф. 27, оп. 17 л, спр. 719, арк. 19, 19 зв.